

Yeniden hayatta: Mimarlıkta “kuram-sonrası”na dair bir kartografi

Alive again: A cartography for “post-theory” in architecture

Hüseyin Furkan Balcı^{1*}, Assoc. Prof. Dr. Funda Uz²

¹Istanbul Technical University,
Graduate School, Architectural Design
PhD Program, İstanbul, Turkey.
balcihus@itu.edu.tr

²Istanbul Technical University, Faculty
of Architecture, Department of
Architecture, İstanbul, Turkey.
uzfunda@itu.edu.tr

*Corresponding Author

**This study is prepared from the
ongoing thesis which is being prepared
as the Doctorate Dissertation of the
Architectural Design PhD Program at
Istanbul Technical University Institute
of Graduate School.

Received: 19.04.2022

Accepted: 04.08.2022

Citation:

Balcı, H. F. (2022). Yeniden hayatta:
Mimarlıkta “kuram-sonrası”na dair bir
kartografi. *IDA: International Design
and Art Journal*, 4(2), 159-172.

Özet

Güncel mimarlık kuramının önemli gündemlerinden biri kuram-sonrası tartışmalarıdır. Kuram-sonrası, kuramın hayatı düşey bir hiyerarşi içinde örgütlemeye çalıştığını vurgular. Ancak günümüzde mimarlık pratiği, bu yukarıdan aşağı yaklaşımı olanaksız kılan, dinamik, hızlı, değişken, büyüyen ve adeta canlı gibi davranan bir dünyada gerçekleşmektedir. Dolayısıyla hâlihazırda kuram-sonrasıdır. Mimarlık kuramının özerklik, eleştirelilik, öncülük gibi vurguları terk edilmekte, mimarlığın oluşlar ile birlikte yeni kendilikler edinebilmesinin yolları tartışılmaktadır. Ancak kuram-sonrasının ima ettiği radikal kopuş vurgusuna rağmen, canlılık, hayatın bir dizi mekanik sistem olarak anlaşıldığı kavrayışlarla, mekanizmanın ötesinde bir bütünlüğü işaret eden organizma vurguları ile ya da enforsasyon ile ilişkili bir enforsasyon düşüncesi ile mimarlık kuramlarının sıklıkla başvurduğu bir argümanlaştırma biçimini belirtmektedir. Bu yüzden bu çalışma, kuram-sonrasının canlılık söylemlerini nitel bir araştırma örüntüsü içinde, eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, bu söylemlerin mimarlık kuramının geleneksel biçimleri ile kurduğu bağlantıları işaret eden kartografik bir strateji izlenmektedir. Başka çabalarla geliştirilebilecek; canlılık söylemleri ve bu söylemlerin ilişkilendiği yönetsel alanı eleştirel bir biçimde sorgulamaya açabilecek metinsel bir harita öngörülmektedir. Araştırmanın sonucunda, kuram-sonrasının radikal bir kopuş vurgusuna rağmen, kuramın geleneksel biçimleriyle kurduğu bir dizi süreklilik tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışmayla; kuram-sonrasının “canlılık” söylemlerinin, temelde düşünmenin (ve kuramın) sonunu ilan etmekten ziyade, kuramın hayat ile ilişkisini yeniden sorgulamaya çağırın bir girişim olarak anlaşılabilirliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuram-Sonrası, Eleştirel-Sonrası, Organizma, Mimarlık Kuramı, Kendilik

Abstract

One of the most important topics of recent architectural discourse is post-theory debates. Arguments in favor of the post-theory claim that the traditional theory attempts to organize the world from above. However, today's architectural practice operates in a practically alive world. Top-down hierarchies of the theory are not viable to sustain in the present. Thus, architecture today is conceived to be in a post-theoretical state. Novel possibilities for selfhood definitions within these becoming processes are emphasized. However, even though the post-theory discourse implies a radical break, vitality has been a crucial part of architectural theories. From mechanist understandings to organizational conceptions of life, vitality is a frequently referred term in architecture. Thus, this study follows a pattern of qualitative inquiry and attempts to provide a critical reading on post-theory discourses on life. The study employs a cartographical strategy to trace the discursive connections of vitality in architectural thought and charts a textual map open to being expanded. The study concludes that post-theory operates within the boundaries of a specific conception of vitality. From this perspective, rather than marking a death, post-theory discourses invite theory back to the discussion to question the relationship between theory and life.

Keywords: Post-Theory, Post-Criticality, Organism, Architectural Theory, Self

Extended Abstract

Introduction: Culturally upheld position of theory in architecture is an ongoing matter of debate in recent architectural discourse. The way theoretical architectures operate is being criticized, as they posit a limiting attitude toward a rapidly changing, growing, self-organizing, emerging, and becoming world of today's practice. While the architectural discussions continue today, instead of trying to define the rules of behavior for the world from above, actors in the field have to implement bottom-up strategies. Intelligence rather than knowledge is used to position itself in the increasingly competitive, large, ever-changing networks of today's market conditions. Theoretical attitudes which constituted the mainstream discussions of architectural media are being rejected in favor of new capacities within the networks of capitalist production. The conceptual inquiry that theoretical architecture emphasizes, such as "autonomy", "criticality", "utopianism", "avant-garde" holds a firm belief that architecture can sustain a critical distance from alienating forces of capitalism. However, post-theory argues that architecture today only focuses on what is practically there to transform reality into something different. Criticisms of post-theoretical positions in architecture problematize this rejection and its ethical implications. Thus, the debate is interpreted as a shift in the perception of architecture's selfhood. As the critical, autonomous, utopian and, avant-garde architecture of the past operated within a definition of architecture's selfhood in which conscious human architectural activity has a potential to separate itself from general forces, arguments for post-theory attempts to re-define and dissolve this selfhood in an ontology of becoming. Thus, from the perspective of post-theory, architecture today has no stable identity, no essence to produce this identity from, but rather is understood as something that produces novel identities and innovates through acting in a practically alive world.

Purpose and scope: The study problematizes how post-theory conceptualizes vitality from a historical perspective. In its scope, the study evaluates key articles of post-theory arguments and attempts to problematize how these arguments refer to life beyond the theory's pre-defined knowledge. The study explores how this alive, growing, becoming conceptions of life already had strong connections with the traditional forms of architectural theory long before post-theory employed them. From the duality between the "mechanism" and "organism" to informational conceptions of life, an architecture that self-organizes according to vital forces provides a line of thought already present in architectural theory. In order to conceptualize a life that is resistant to definitions of "theory from above", arguments for the post-theoretical, post-critical, post-vanguard positions fall back into a broad and complicated history of theorizing life. Thus, the post-theoretical way of referring to life as a legitimizing argument into a compatible line of thought with traditional theory, even though arguments of post-theory imply a radical break with contemporary architectural thinking. The study aims to expand the knowledge about referring to life as a legitimizing argument in architectural theories. Within this context, post-theoretical argumentation about life does not imply the end of theorizing or thinking but rather opens new grounds for theoretical inquiry.

Method: The study, following a qualitative mode of inquiry, provides a critical reading of post-theoretical discourses of life. It employs a cartographical strategy to trace the discursive connections of post-theoretical understanding of life and vitality within traditional forms of architectural thought. By doing so, it attempts to problematize the discursive formations of life and the operational field that these discourses govern. Without claiming to be an exhaustive historical account, this study's cartographical approach renders a map of discourses about life in architecture theory open to be expanded, transformed, and reconnected with further research and differentiating interpretations.

Findings and conclusion: Post-theoretical claims in architecture refer to an organizational, information-based, and networked conception of life. This conception of life can produce new, unstable identities by situating architectural making/doing into complex, unpredictable environments. Thus, the traditional "theoretical architectures" are conceived as an act of reduction that limits architecture's potential to innovate in a rapidly changing, undefined environment. If theory-making, generally, attempts to preserve "essential" features of architecture in an alienating environment, post-theory arguments embody an anti-essentialist position. In the post-theoretical discourse, architecture has no essential feature to sustain, so concepts such as criticality or autonomy become obsolete. For the post-theory, architectural practices produce novel, emergent forms of organization in collaboration with various agents outside architecture. Architecture, then, self-organizes its practices concerning its environment and seeks niches that can provide new means for architectural operation. This can be interpreted as a shift in architectural thinking. However, conceiving life in such terms refers to an ongoing crisis in theoretical inquiry. Mechanist understandings transform life into systemic relationships long before the information-based conception of life. And 19th century attitudes that focus on the organic unity of life beyond mechanist reduction have simultaneous counterparts in architectural thinking. This argumentation follows a similar discursive pattern to post-theory objection to theory's reduction of architecture; in the sense that they refer to a life that escapes reductive formalization. In addition, the organizational sense of referring to life, i.e. informational patterns, has its roots in the cybernetic thinking of the 1950s. Long before post-theoretical objection, the architectural theory attempts to incorporate these ideas with the advent of network technologies. Even the actors of architectural theory that post-theory criticized attempt to relate with this networked conception of the life in their projects, just before post-theory debates. In

conclusion, this conception of life post-theory does not imply the end of architectural theory and thought; instead, it can be interpreted to invite theory back to the field to think further about the relationship between life and architecture.

Keywords: Post-Theory, Post-Criticality, Organism, Architectural Theory, Self

GİRİŞ

Kuram, hayat ile kurduğu gerilimli ilişkide çeşitli dönüşümleri yakalar ve sonlar ilan eder. Erken Aydınlanmadan beri, içinde yaşanan toplumun, hatalı kabuller ve yargılar nedeniyle doğadaki kökenlerinden uzaklaştığına, bu yüzden toplumsal hayatın bir kendini aldatma hali olduğuna inanılır. Bu tür bir kendini aldatmanın ötesine geçilebilirse eğer, entelektüel, pratik ve ahlakî bir dizi kazanıma erişileceği düşünülebilir. Bu yüzden, hayatın süregiden akışları içinde maskelenmiş, ilk bakışta görünür olmayan, fakat hayatın akışını, ilerleyişini, serpilip büyümesini koordine ettiği düşünülen bir dizi ilişki bulunduğu varsayılır. Bu saklı ilişkileri kavramaya, tanımlamaya, ayırtmaya yönelik çabalar, Batı Kültürü'nde ayrıcalıklı bir konumda tutulmuştur. Lionel Trilling (1973: 141-142) *Sincerity and Authenticity* isimli çalışmasında, Batı'da toplumsal koşullar tarafından perdelenmiş, bozuma uğratılmış, geçersiz kılınmış, ortaya çıkarılması gereken bir hakikat bulunduğuna yönelik bu düşüncenin yaygınlaşmasını, kültürel bir eğilim olarak değerlendirmektedir. Trilling (1973) hakikati açığa çıkarmaya yönelik bu entelektüel ve ahlakî eğilimin izlerini, 18. yüzyıl Fransa'sındaki öncüllerinden, 20. yüzyılın ikinci yarısında üstlendiği geniş etki alanına kadar takip etmekte ve bu maske düşürme eğiliminin edebiyat, psikoloji, siyaset felsefesi gibi farklı alanlarda ürettiği kapsamlı karşılıkları tartışmaya açmaktadır. Bu kültürel eğilimin mimarlık bilgi alanları içinde de 18. yüzyıldan itibaren etkili olmaya başladığı ifade edilebilir. Söz gelimi David Watkin (1977: 1-14) *Morality in Architecture: Development of a Theme in Architectural History and Theory from the Gothic Revival to the Modern Movement* isimli çalışmasında bu kültürel eğilimin izlerini tartışmaya açmaktadır. Watkin (1977: 14) mimari biçimin meşruiyetinin strüktür ya da çağın ruhu türü vurgular aracılığıyla, saklı bir hakikatin dürüst bir biçimde ifade edilmesinde yattığını savlayan bu ahlakî temaya dikkat çekmektedir. Kıta felsefesi, "hakikat" kavramına dair kapsamlı bir eleştiri yürütmekte olsa da bu dürüst ifade teması mimarlık bilgi alanlarında halen etkisini sürdürmektedir.

Ancak güncel mimarlık mecralarında gündeme gelen kuram-sonrası tartışmaları ile kuramın hayat üzerinde yerleştirildiği bu ayrıcalıklı konum geniş çaplı bir sorgulamaya tabi tutulmaktadır. Kuram, kendi meşruiyetini teşkil eden, hayatın işleyişine dair kabulleri anlama ve bu kabullerin ötesine geçme arzusu nedeniyle, kendi gerekliliğini yadsır bir hale bürünmektedir. Kuram-sonrası, kuramın olguların altında yatan hakikati kavrama ve ifade etme çabasına dair bir paradoksu dile getirmektedir. Temelde bu süregiden sorgulama yalnızca mimarlık bilgi alanını değil; sosyoloji, kültürel çalışmalar, film çalışmaları gibi farklı bir dizi beşerî bilim alanını da ilgilendiren, kapsamlı bir sahaya gönderme yapmaktadır. Söz gelimi Frichot (2017: 17) "Symplöke" isimli karşılaştırmalı edebiyat dergisinin çıkardığı "Theory Trouble" isimli sayıya atıfta bulunarak, Speaks ise (2002) edebî eleştiri alanında 1980'lerde gerçekleşen kuram-karşıtı girişimlere referans vererek mimarlık gündeminin bu saha ile ilişkisini vurgulamaktadır. Terry Eagleton (2004) "After Theory" isimli kitabında, kuramın sonu tartışmalarının bu kapsamlı etki alanını, post-modernizm ile ilişkilendirmekte ve kuramın ölümünün, kültürel kuramların daha önceleri peşinde oldukları sınıfsal eleştiri ajandasını terk etmesi ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Buna göre kuram sonrası bir akademide, doğrudan gündelik hayat ile ilişkili konular, siyasi gündemlerden ayırıştırılarak akademik bilgi üretimi süreçlerinin parçası haline gelmektedir.

Pek çok disiplini etkisi altına alan bu kuram-sonrası gündem, ortak bir biçimde, tüm dünyada baş gösteren siyasi, ekonomik, teknolojik, yönetsel dönüşümlerin; disiplinler sınırları içinde baskın halde bulunan büyük kuramsal projelerin ve eleştirel eğilimlerin çeperlerini zorladığını vurgulamaktadır. Mimarlık medyasında mimarlık kuramının sonuna ve sonrasına yönelen tartışmalar da, bu daha kapsamlı hattın bir uzantısını belirtmektedir. Mimarlık ortamında da, alışlageldiği hali ile mimarlık kuramının; küreselleşmenin getirdiği yeni pazar dinamikleri ya da yeni teknolojik araçlar karşısında etki alanını yitirdiği ifade edilmektedir. Michael Speaks (2002) *Theory was interesting... Now we have work: no hope, no fear* başlıklı makalesiyle, mimarlıktaki kuram-sonrası bu duruma açık bir ifade kazandırmıştır. Speaks (2002) özellikle 1970'lerden itibaren mimarlık ortamındaki ana-akım tartışmaları karakterize eden ve metinde Peter Eisenman, Bernard Tschumi gibi aktörlerin pratikleri ile örneklenen "Kuramsal Mimarlıklara" karşı bir eleştiri yürütmektedir.

Speaks'in eleştirisi, kuramın pratikle kurduğu paradoksal bir bağlantı üzerinden biçimlenmektedir. Speaks'e (2002: 209) göre kuram her zaman pratiğin beklenmedik karmaşıklığı ile ilişkilidir, ancak pratiği yukarıdan aşağı bir biçimde örgütlemeye çalışan bir indirgeme ilişkisini tarif ettiği anda, kuramsal olma iddiasını kaybetmekte ve edebî eleştirinin bir biçimine dönüşmektedir. Diğer taraftan, pratik için sonuçlar barındırma çabasını üstlenirse, artık kuramsal da olamamaktadır; zira kendini pratiğin üstünde konumlandırma iddiasını yitirmektedir (Speaks, 2002: 209). Speaks (2002: 210) bu argümanını, 1970'lerden beri Amerika merkezli mimarlık kuramının, sermayenin tarihsel koşulları ile kurduğu bağlantılara dikkat çekerek desteklemektedir. Speaks'e göre (2002: 210) kuram, çok daha kapsamlı sorunlarla ilgilenen kıta felsefesinin Amerikan akademilerine ithal edilmesi ve hızlı bir biçimde mimarî nesne üretim sistemlerine eklenmesidir ve bu durumun 1960-1980 yılları arasında, mimarlık pratiği için gerçek ve üretken sonuçları olmuştur. Ancak günümüzde mimarlıkta kuramın böyle bir gücü kalmamıştır (Speaks, 2002: 209). Bu yüzden mimarlık, dünyayı soyutlayarak pratiğe kurallar biçen, indirgemeci bir mimarlık kuramından sıyrılmakta; dünyanın nasıl işlediğine dair manifestolar yazarak harekete geçen öncü girişimlerden kurtulmaktadır. Mimarlık, artık hız ve inovasyon odaklıdır; önce yapıp, sonra düşünen bir kuram-sonrası durumun içindedir (Speaks, 2002: 212).

Speaks (2002) makalesinin alt başlığında; *Against Theory: Literary Studies in New Pragmatism* isimli derleme kitapta yürütülen kuram-karşıtı tartışmaların "kuram umudu" ve "kuram korkusu" kavramlarına atıfta bulunarak "umut yok, korku yok" yazmaktadır. Bu ifade Deleuze'un (2001) "Denetim Toplumları Konusunda Bir Ek" isimli makalesinde de yer almaktadır. Deleuze (2001) metninde, Foucault'nun analiz ettiği kapatma ve mekânsal ayırıştırma üzerinden işleyen disiplin toplumlarının yerlerini denetim toplumlarına bıraktığını tartışmaktadır. Denetim toplumları, disiplin toplumlarının özneleri gruplayan, bariyerlerle kapatan ve disipline ederek özdeşleştiren diyagramlarının aksine; her bir bedene özgüdür ve bedenlerin şeylere erişimini anlık olarak denetleyen bir mantık üzerine kuruludur. Başka bir ifadesi ile mekânsal olarak ayırıştırarak disipline etmeye çalışan 19. yüzyıla ait organizasyonel mantık; yerini mikro-ölçeklerde gerçekleşen, hızlı ve anlık enformasyon işleme süreçlerine bırakmaktadır (Deleuze, 2001).

Deleuze (2001), tecrübe edilen bu yönetsel dönüşümün karşısında umuda ya da korkuya yer olmadığını vurgulamakta, yalnızca bu durumla mücadele etmek için yeni silahlar devşirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Speaks'in (2002) makalesinde tartışmaya açtığı kuram-sonrası bağlam da, tüm dünyaya yayılan bu yeni organizasyonel mantığın, mimarlık bilgi alanı üzerindeki etkilerini sorunsallaştırmaya yönelik bir girişim olarak yorumlanabilir. Ancak Deleuze'un düşünceleri ile Speaks'in belirttiği kuram-sonrası durum arasında kritik bir fark bulunmaktadır. Speaks (2002: 212), Deleuze düşüncesinin hızı ve yeniyi üretme konusunda barındırdığı imkânları teslim etmekte, ancak Deleuze'un ticarîlik kaygısını Avrupa kaynaklı bir gelenekçilik olarak değerlendirerek eleştirmektedir. Speaks'e (2002: 212) göre Deleuze düşüncesi, tam da bu kaygı nedeniyle, eyleme geçmenin kapitalist akışlar içinde barındırabileceği imkânları keşfetmek konusunda yetersiz kalmıştır. Speaks (2002: 212) mimarlığın eylem alanının, 2000'li yılların başından itibaren "tek sabitin değişimin kendisi olduğu" bir oluşlar dünyasında "değişim yöneticiliği" olduğunu vurgulamıştır. Bu argümanlar göz önünde bulundurulursa mimarlıkta kuram-sonrası tartışmaları, kararlı türden bir kendiliğe sahip, özerk, dünya ile ilişkilerini iradî bir biçimde kuran mimarlık kavrayışlarının sonunun ilan edilmesi şeklinde yorumlanabilir. Speaks (2002: 212) kapitalist üretimin 20. yüzyıl sonunda tecrübe ettiği organizasyonel değişime yaslanan bir gerçekçiliği vurgulamakta; söz gelimi pazarlama danışmanlarıyla, stilistlerle, reklam ajanslarıyla, grafik tasarımcılarla, şirket yöneticileriyle ve benzeri pek çok faille örülü, geniş şirket ağları içinde eyleme geçen UN Studio, FOA, Field Operations gibi mimarlık ofislerinin pratiğini, bu kuram-sonrası olanakların üretken örnekleri olarak tartışmaya açmaktadır.

Bu argümanlar ışığında, "kuram-sonrası" arayışının merkezî amaçlarından birinin, mimarlığın 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana kurmaya çalıştığı disiplinler kendiliği, bir oluş ontolojisi içinde dağıtmak olduğu söylenebilir. Böylelikle bu kendiliği ortaya koyan ahlakî değer hiyerarşileriyle yolların ayrılması hedeflenir. Mimarlığın kuramsal ve eleştirel projeleri; kapitalist üretim pratiklerinin, toplumun dayatmalarının ve gereksinimlerinin nüfuz edemediği bir özerkliği ya da en azından ahlakî açıdan meşru bir mesafe kurmaya yönelik girişimleri barındırmaktadır. Pier Vittorio Aureli (2015: 41) *Az Yeterlidir: Mimarlık ve Asketizm Üzerine* isimli kitabında, bu mücadele ilişkisini asketizm (çilecilik) ile ilişkilendirerek tartışmaya açmaktadır ve asketizmi, iktidara hayat üzerinden bir direnç oluşturma pratiği olarak tanımlamaktadır. Mimarlıkta kuram-sonrasının, Aureli'nin teşhis ettiği, mimarlık kuramında kapitalizm karşıtlığı ile biçimlenen çileci eğilimin

aşılmasını talep ettiği çıkarımı yapılabilir. Bu çıkarıma göre kuram-sonrası, mimarlığı farklı biçimlerde harekete geçirme gücüne sahip tüm enerjileri ve akışları olumlar. Bu açıdan kuram-sonrası, disiplinin süregiden kendilik tanımlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir “kader sevgisi”ni cisimleştirir.

Kuram-sonrasının kapitalizmin olanakları içinde harekete geçmeyi güçlü bir biçimde olumlayan argümanları, genellikle bu tavrın siyasi meşruiyeti sorgulanarak eleştirilmiştir. Mimarlıkta kuram-sonrası gerek Frankfurt Okulu eğilimli kültür eleştirilerinden, gerekse minör siyaset olanaklarını araştıran mimarlık kuramlarından yükselen bir dizi itiraz ile karşılanmıştır. Söz gelimi Martin (2017: 325) kuram-sonrası tartışmacılarının Deleuze’ün siyasi projesini “tanınmaz hale getirmek için çarpıttıkları”nı (2017: 325) ifade etmektedir. Van Toorn (2017: 292) ise kuram-sonrası tartışmasını, geç kapitalizmin “kentteki yegâne oyun” (2017: 325) haline gelmesi olarak değerlendirmektedir. Van Toorn’a (2017: 325) göre mimarlığın kapitalizmi terk etmesi imkânsız olsa bile, kapitalizm ve mimarlık arasındaki ilişki ahlakî ve toplumsal bir sorunu belirtmektedir.

Bu çalışma ise, bu siyasi meşruiyet tartışmasının ötesine geçmeyi ve kuram-sonrası kavrayışlarının, kuramın geleneksel biçimleriyle kurduğu bir dizi ortaklığı görünür hale getirmeyi amaçlamaktadır. Kuram-sonrası tartışması mimarlığın bir disiplin olarak kendiliğinin; mekanik tanımlara direnen, bir oluş ontolojisi içinde yeniden tanımlanmasına yönelik bir girişimi belirtmektedir. Kuram-sonrası pozisyonlar, mimarlığın artık kararlı bir kimliğe, özerk bir bilgiye ya da iradî bir harekete geçme biçimine sahip olmadığını savlamaktadır. Mimarlık artık, hayata içkin ardıl bir dizi etkileşimin içinde, önceden tanımlanması, tariflenmesi, biçimlendirilmesi mümkün olmayan bir faillik türüne gönderme yapmaktadır. Kuram-sonrası, kuramı, özçülük, olumsuzlayıcı türden katı bir ahlakçılık ve belirli tarihsel koşullar içinde geçerli olma gibi bir dizi suçlama içinde tanımlamaktadır. Ancak kuram-sonrası kendini hâlâ aydınlanma ve sonrasında ortaya konmuş, hayatın ve canlılığın işleme biçimine dair bir dizi kuramsal tema ile süreklilik içinde örgütlemektedir. Bu perspektiften değerlendirildiğinde vadedilen kuram-sonrası, gerçekten mimarlık kuramının sonunu ve sonrasını dile getiren yeni bir arayış değil, daha ziyade 19. yüzyıldan bu yana mimarlık kuramının merkezi bileşenlerinden birini belirten, hayat ve canlılıkla ilişkili kavrayışları yeniden tartışmaya çağıran bir bakıştır. Çalışma, kuram-sonrasının merkezinde tuttuğu, hayat ve canlılıkla ilişkili bu kavrayışların mimarlık kuramında farklı belirme biçimlerinin takip edilebileceği bir haritayı serimlemektedir.

YÖNTEM

Çalışma, kuram-sonrası tartışmalarının, kuramın erişimi dışında kalan bir hayata gönderme yapan söylemlerini sorun haline getirmeyi amaçlamaktadır. Zira dinamik, etkileşimli, süreçsel, ön tanımlara direnen bir hayat kavrayışı, mimarlık düşünceleri kapsamında sıklıkla başvurulan bir argümanlaştırma biçimini ortaya koymaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çalışma kapsamında, kuram-sonrası tartışmalarının merkezî metinleri, nitel bir araştırma örüntüsü içinde vaka olarak ele alınmakta ve bu metinlerin hayata ve canlılığa gönderme yapma biçimleri eleştirel bir değerlendirmeye tâbî tutulmaktadır. Çalışmada, bu değerlendirme sonucunda teşhis edilen söylemsel biçimlenmelerin, mimarlık kuramındaki öncülleri ile bağlantılandırıldığı metinsel bir kartografi ortaya konulmaktadır. Bu kartografi çerçevesinde, hayatın bu türden kavranışlarına gönderme yapan söylemlerin birbirileri arasında barındırdığı bağlantılara odaklanılmıştır. Böylelikle kuram-sonrasına dair, bütüncül ve eksiksiz bir tarihsel perspektif ortaya konulduğu iddiası üstlenilmeden; kuram-sonrasının bu hayat söyleminin, geleneksel mimarlık kuramları ile kurduğu karmaşık ve kapsamlı ilişkiler görünür hale getirilmektedir.

Araştırmada takip edilen stratejiyi belirten kartografi kavramı, Deleuze’ün (2013: 43-63) Foucault monografisinde Foucault’yu bir “kartograf” olarak nitelediği bölümle ilişki içerisinde ele alınmaktadır. Deleuze (2013: 47), Foucault’nun, iktidarı, aşkın bir biçimde maddeyi dışarıdan biçimlendiren bir kuvvet olarak ele almak yerine söylemsel biçimlenmeler (söz gelimi ceza hukuku) ve söylemsel olmayan biçimlenmeler (hapishane ortamı) ile ilişkili halde, gündelik hayatta var olan bir mikro-fiziksel uygulamalar dizisi olarak değerlendirdiğini tartışmaktadır. Yani bir kralın tebaasını düzenlediği, yukarıdan aşağı, düşey bir hiyerarşi içinde kurulan bir örgütlenme yerine, hayatın içinden (Foucault için veba ya da cüzzam karşısında uygulanan stratejiler) beliren bir iktidar kavramsallaştırılmasına gönderme yapmaktadır.

Deleuze (2013: 57-59), Foucault'nun dilsel yapılanmalar ile ortamın düzenlenmesi arasındaki bağlantıyı kuran bir "diyagram" teşhis ettiğini belirtmekte ve bu diyagramı bütün toplumsal alanı boydan boya kat ederken, kendine eklemeler ve çıkarmalar yapan bir ilişki türü olarak ele almaktadır. Deleuze'e (2013: 63) göre Foucault, bu dönüşümlerin bir haritasını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, söylemsel biçimlenmelerin dağılma tarzlarını sorgulamaya yönelik eleştirel kartografiler, söylemler ve söylemlerin denk düştüğü yönetsel alanı problemleştirmektedir. Braidotti, bu düşünceye paralel bir biçimde, *Eleştirel İnsanötesi Bilimler İçin Kuramsal Bir Çerçeve* isimli metninde, eleştirel düşünmenin, "bilginin üretimi ve dolaşımı içinde işleyen ve buna içkin olan iktidar ilişkilerinin kartografilerini çizerek çoğalan söylemlerin hızlanma eğilimini yavaşlattığını" (2021: 17) ifade etmektedir. Bu türden kartografiler, bilginin her zaman konumlu olduğunu vurgulayan bir epistemolojiyi cisimleştirmektedir. Bu yüzden kartografik değerlendirmeler, farklı bilme ve ifade etme biçimlerinin ortaya koyulabileceği bölgeleri işaret etmeyi amaçlayan eleştirel bir pratiği tarif etmektedir. Braidotti, kartografik yaklaşımın konumluluk üzerinden biçimlenen epistemolojisini, "dünyada ve şimdide demirlenmiş olmaktan dolayı, herhangi bir kartografik açıklama zorunlu olarak seçici, kısmi ve asla kapsamlı değildir" (2021: 18) yazarak vurgulamaktadır.

Bu çalışma özelinde de kartografi eleştirel bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Kuram-sonrasının canlılık söylemleri ve bu söylemlerin denk düştüğü, kuramsal çabaya ve düşünme eylemine gönderme yapan yönetsel alan, bir eleştiriye tâbi tutulmaktadır. Makalenin izleğinde, öncelikle kuram-sonrası tartışmalarının, kuram ve hayat arasındaki bağlantıyı ve bu hayat içinde eyleme geçme biçimlerini nasıl tanımladıkları serimlenmektedir. Bu tanımlamaların ilişkili olduğu bir dizi tarihsel paralellik ve ayrışma, tartışma konusu haline getirilmektedir. Ardından, kuram-sonrası tartışmalarının hayatı kavrama biçimleri ile yakın ilişkiler kuran, hayatın birbiri ile etkileşen enformasyonel-sistemler olarak kavranmasına dair bir dizi farklı tarih-yazımına işaret edilmektedir. Böylelikle, kuram-sonrası tartışmaların takip edilebileceği, sürekliliklerin ve süresizliklerin görünür hale gelebileceği ve canlılık ve kuramsal eylem ile ilişkili alternatif bağlantıların tarif edilebileceği eleştirel bir değerlendirme hedeflenmektedir.

Kuram-Sonrası İçin Bir Dizi Kartografi Girişimi

Kuram-sonrası tartışmalarının merkezindeki metinlerden biri, Robert Somol ve Sarah Whiting'in (2017) *Perspecta*'nın "Mining Autonomy" temalı 33. sayısında yayınladıkları, "Doppler Etkisi ya da Modernizmin Öteki Ruh Halleri Üzerine" başlıklı makaledir. Makale, mimarlıktaki disiplinlerlik kavrayışları için alternatif bir soykütüğü ortaya koymakta ve nihayetinde özerk bir mimarlık pratiğinin yerine, "projektif pratikler" kavramıyla karşıladıkları bir harekete geçme biçimini önermektedir. Bu öneri, yazarların belirme (emergence) ve şeyleştirme (reification) arasında kurdukları bir karşıtlıkla açıklanmaktadır:

Şeyleştirme (reification), niteliksel deneyimin niceliğe negatif indirgenmesiyle ilişkilendirilirken, belirme (emergence) ardışık birikimin kendisinin yeni değerler üretimiyle sonuçlanabileceğini vaat eder. Dizinsel, diyalektik ve sıcak bir temsille ilişkilendirilen eleştirel projeye alternatif olarak bu metin projektiflik için diyagramatik, atmosferik ve serin edimle bağlantılı alternatif bir soykütüğü geliştirmektedir. (Somol ve Whiting, 2017: 180)

Dolayısıyla Somol ve Whiting (2017:180) için mimarlık kuramının eleştirelilik ve özerklik girişimleri bu karşıtlığın şeyleştirme kefesinde kalır. Projektiflik ise mimarlık disiplinindeki belirme (emergence) olasılıklarına ilişkindir. Metin "dizinden diyagrama", "diyalektikten dopplere" ve "sıcaktan serine" alt başlıklarında bu karşıtlığı detaylandırmaktadır. Eleştirelilik kavramı metinde, K. Michael Hays'ın Barselona Pavyonu üzerine yürüttüğü tartışma üzerinden tariflenmekte, özerklik ise Eisenman'ın Dom-ino Evi sorgulaması üzerinden açıklanmaktadır. Somol ve Whiting (2017: 181), bu iki tartışmanın medya teknolojik yapısına vurgu yapar. Buna göre, Hays'ın ve Eisenman'ın okumaları, disiplinin kimliğini fotoğraflar ya da çizimler gibi medya teknolojileri ile sürekli yeniden-üretilen ve bu yeniden-üretimler aracılığı ile kuramsallaştıran bir edimsellik barındırır (Somol ve Whiting, 2017: 181). Bu durum, Somol ve Whiting (2017: 181) tarafından, hayat ve mimarlık kuramı arasında kurulacak daha doğrudan bağlantıların bir endişe kaynağı haline gelmesi olarak değerlendirilir. Somol ve Whiting, makalenin ikinci alt başlığında, fizikteki dalga girişimleri ile ilişkili olan Doppler etkisini bir metafor olarak kullanmaktadır. Disipliner özerkliğin mimarlığın dış koşullarını olumsuzlayarak dışarıda bırakan tavrının yerine, tıpkı ses dalgalarının gözlemcilerin pozisyonuna göre farklı bir biçimde algılandığı metaforun belirttiği gibi, bu olgularla farklı türden ilişkiler kuran yeni sentezlerin üretilebileceği bir mimarlık kavrayışı ortaya koyulmaktadır (Somol ve Whiting, 2017:

183). Üçüncü karşıtlık ise, projektif mimarlıkların disiplinler özerklik eleştirisine geri dönmekte ve disiplinler özerkliği Marshall McLuhan'ın medya kuramından ödünç alınan "sıcak-serin" metaforu ile tartışmaya açmaktadır. Metafora göre, bir mecra kendi içeriğini önceden tanımlar. Mecra, mesajı okuyucunun katılımına olanak bırakmayacak bir biçimde biçimlendiriyorsa, yani ne kadar yüksek-tanımlıysa o kadar sıcaktır (McLuhan, 2003: 24). Örneğin fotoğraf, aktardığı görsel mesajı aşırı-tanımlaması nedeniyle yazıya göre daha sıcak bir mecraı belirtir. Yazıyı okuyan, metni kendi zihninde görselleştirerek, mesaja, bir anlamda, katılabilir. Bu nedenle, medya kuramından ödünç alınan "sıcak-serin" metaforu, mimarlık kuramının temsil üzerinden işlemekte olan indirgemeciliğini anlaşılabilir kılan bir araca dönüşmüştür. Bu metafora göre Eisenman'ın ve Hays'ın kuramı, kendi mesajlarını, "medya-yoğun" olmaları nedeniyle önceden tanımlayıp hayatın karşısına koymaktadır. Somol ve Whiting (2017: 186), bu aşırı-ısınmış, yüksek-tanımlı kuramsal mimarlıkların yerine, "serin" bir projektiflik önermektedirler. Somol ve Whiting'in (2017: 184) metninde, "şeyleştirme" ve "belirme" arasında kurduğu medya teknolojik karşıtlığı, "mekanik" ve "organik" kavramları ile karşılamak da mümkün görünür. Bu okumayı mümkün kılan kavrayış metne şu şekilde sırayet etmektedir:

Doppler özerklik olarak disiplinlerlik anlayışını, performans ve pratik olarak disiplinlerlikle değiştirir. İlkinde bilgi ve form ortak kurallara, ilke ve geleneklere dayalıdır. İkincisinde disiplinin sabitlenmiş bir veri ya da bütünlük olmak yerine, Foucault'nun 'bir takım özerk ancak bağımsız olmayan alanlar gibi, planlanmamış ve yönetilemeyen, canlı bir organizma ya da söylemsel bir pratik' olduğu, daha Foucault'cu bir disiplinlerlik kavrayışı geliştirilmiştir. (Somol ve Whiting, 2017: 184)

Argümanlar değerlendirildiğinde, metinde özerkliğin ve eleştireliliğin, hayatın tüm bileşenlerinin tek bir kanala yoğunlaşarak aşırı-indirgenmesi ile kurulan "mekanik" bir ilişkilene türü olarak anlaşıldığı; projektifliğin ise hayatın tüm canlılığı içinde "organik" bir biçimde serpilen, büyüyen "performatif" bir mimarlık yapma biçimine gönderme yaptığı yorumu yapılabilir. Ancak mekanizma ve organizma kavramlarıyla ifade edildiğinde, kuram sonrasının merkezindeki bu sorunsallaştırma biçimi, mimarlık kuramının hiç de yabancı olmadığı tarihsel bir problemin, bu sefer mimarlığın disiplinler sınırları sorun edilerek tekrarlanması anlamına gelmektedir. Zira "organizma" ve "mekanizma" arasında kurulan karşıtlık, Batı merkezli kuramlar içinde önemli bir tartışmayı belirtmektedir. Somol ve Whiting'in tartışması, bu perspektiften bakıldığında, mimarlık kuramının sıklıkla başvurulan açıklamalarından biriyle süreklilik arz etmekte, 19. yüzyıldan beri Romantizmin etkisiyle biçimlenmiş bir organizmacılıkla paralellikler taşımaktadır. Söz gelimi Adams (1957: 47) Romantizmin, biçimin kendisini "dışarıdan mekanik bir biçimde giydirilen bir olgu" olarak değil, içeriden "organik bir biçimde büyüyen bir yapılanma" olarak kavradığını belirtmekte ve bu fikrin 19. yüzyıl boyunca pek çok sanat alanını sarstığını ifade etmektedir. Bu karşıtlık, modern mimarlığın en sık tekrarlanan dictumlarından birini doğurmuştur. Söz gelimi Louis Sullivan'ın doğadaki biçimlerin her zaman kendi hayatlarını ifade ettiğini söyleyen işlevsel ifadeciliğini ya da Frank Lloyd Wright'ın organik mimarlığı; mimarlığı, mimarî biçimin yaşamı dürüst bir biçimde ifade etmesi olarak kanonlaştıran bu dictumla ortak bir kökene yaslanmaktadır. Kısacası, mimarlığın hayata içkin süreçliliği içinde kendi disiplinler sınırlarını örgütlemesini talep eden "projektiflik" kavramı ile romantizmin organik bütünlüğü vurgulayan kavrayışları arasında düşünce düzleminde paralellikler bulunmaktadır. Bu paralellik "organik" ile "belirme" (emergence) kavramları arasındaki akrabalık vurgulanarak detaylandırılabilir.

"Belirme" (emergence) hayatın medya-teknolojik bir biçimde yeniden tanımlanmasına ait bir kavramdır ve 19. yüzyıl dirimselciliğinin organizmalara ait bütünlüğü anlamak için kullandığı, ruh benzeri, doğrudan deneyim dışında olan aşkınsal kavramları, birbirleriyle etkileşime geçen sistemlerin enformasyonel akışları içinde ortaya çıkan, beklenmedik bir dizi etki olarak açıklamakta kullanılmaktadır. Bu açıdan "belirme" kavramı hayatın tümünün enformasyonel etkileşimlere indirgendiği bir canlılık kavrayışına gönderme yapmaktadır. Söz gelimi, belirme kavramı ile karınca yuvalarının karmaşık düzenliliği, her bir karıncanın birbiri ile etkileşimindeki iletişimsel sürecin sonucunda ortaya çıkan beklenmedik bir etki olarak açıklanır. Bu akrabalık, Somol ve Whiting'in metninin (2017) ortaya koyduğu problem için önemli bir tezatlığı da beraberinde getirmektedir. Mimarlıkta eleştirel kuramın ve özerkliğin medya-merkezli işleyişini indirgemecilikle niteleyerek ortaya konulan alternatif, tüm hayatın medya teknolojik enformasyonel sistemlere indirgendiği açıklamalara başvurularak serimlenmektedir.

"Organizma" kavramı ve kuram-sonrası metinleri arasındaki paralellikler yalnızca bu metinle sınırlı değildir. Söz gelimi Speaks (2017), *Tasarım Zekâsı* isimli, 11 Eylül sonrası döneminin reel-politiğine göndermelerle

dolu makalesinde, dünyada artık “bilginin” yerini “zekânın” aldığını ifade etmekte; dünyayı önceden tanımlayıp harekete geçen öncü (avant-garde) bir mimarlığın yerine, hâlihazırda orada olanı başka biçimlerde harekete geçiren, bir dizi öncü-sonrası (post-vanguard) pratiği tartışmaya açmaktadır. Bundan böyle, sürekli değişmekte olanı, belirsiz ya da henüz şimdi belirmiş olanı hızlıca kavrayabilme, doğruluğu şüphe altında olan “istihbaratı” ayırt edip kullanabilme becerisi, durum hakkında önceden tanımlanmış türden bir bilgiye sahip olmaktan çok daha önemlidir. Speaks şöyle yazmaktadır:

Eğer felsefe yirminci yüzyıl öncülerinin, kuram geç yirminci yüzyıl öncülerinin başat entelektüel malzemesi ise, zekâ da yirmi birinci yüzyıl öncüler-sonrasının (post-vanguards) başat entelektüel malzemesi haline gelmiştir. Öncü pratikler önceden belirlenmiş olan fikirlere, kuram ve kavramlara dayalıyken, öncü-sonrası pratikler herhangi bir fikir, kuram ya da kavram tarafından önceden tahmin edilemeyen yenilikler için fırsat arayışında olmalarıyla daha girişimcidirler. (Speaks, 2017: 195-196)

Bu açıdan Speaks, bilginin yalnızca ön tanımlı bir işlevi olduğunu savlıyor gibi görünmektedir. Bu noktada, bilginin hayatın önceden belirlenmiş bir indirgemesi olduğuna ve zihne mekanik tekrarlarla aktarılması gerektiğine yönelik yaklaşımların 19. yüzyıldan beri süredir bir eleştiri altında olduğuna dikkat çekmek gerekir. Söz gelimi Jacques Ranciere’in (2020) *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üzerine Beş Ders* isimli kitabındaki anlatıya göre eğitimci Joseph Jacotot; bilginin önceden tanımlandığı, bu tanımlı bilen bir eğitimci tarafından, öğrenciye açıklama yoluyla aktardığı eğitim modellerinin dışına çıkan bir dizi deney gerçekleştirmiştir. Örneğin; Hollanda’da, kendisinin Hollandaca, öğrencilerinin de Fransızca bilmiyor olması nedeniyle bir dil bariyeri ile karşılaşmıştır (Ranciere, 2020). Bu bariyerin aşılması için öğrencilerine -kendisi Hollandaca bilmeden- Fransızca “öğretmeye” karar vermiş, onları Fenelon’un *Telemak’ın Maceraları* kitabının iki dilli baskısı üzerinde, kendi başlarına çalışmaya teşvik etmiştir (Ranciere, 2020). Bu deneylerde hocanın pozisyonu artık önceden tanımlı bilgiyi açıklamak üzerinden kurulmamaktadır. Hoca, artık yalnızca öğrencinin kendi bilgi işleme serüvenine, makul geri bildirimler aracılığı ile dâhil olmaktadır. Jacotot’un öğrencileri canlı bir dilin indirgenmiş bir hali ile değil, hayatın içinde gerçek bir olgu ile karşılaştıklarından; bir dile yeni başlayanların çekimserlikleri ile değil, daha ziyade bir yazar gibi Fransızca konuşmakta, derslerde karmaşık tartışmalar yürütmektedirler (Ranciere, 2020). Bu durum -en azından Ranciere’nin anlatısındaki hali ile- mekanik ön-tanımlar üzerinden kurulan bir bilginin yerini, öğrencinin hayatla kendi karşılaşmaları ile organik bir biçimde büyüttüğü bir bilginin aldığı biçiminde yorumlanabilir.

Ranciere’nin (2017) anlatısında ortaya koyulduğu haliyle Jacotot, bu deneyi başka pratiklerde de devam ettirmiştir. Jacotot piyano çalmayı bilmemektedir, buna rağmen piyano dersleri vermiştir. Resim yapmayı bilmemektedir, lakin resim dersleri vermeyi sürdürmüştür. Ancak bu dersler önemli bir farkı ortaya koymaktadır: öğrenciler, öğrenmeyi belirli bir disipliner kodun içinde ustalaşmak yerine, zihinsel bir özgürleşme süreci olarak tecrübe etmektedirler. Bilginin kavramsallaştırılmasına yönelik bu tarihsel kırılmanın, yalnızca Jacotot’un deneyleri ile sınırlı kalmadığını tartışmak mümkündür; zira bilgi ve hayat arasındaki ilişkinin farklı türden kavranışları başka tarih-yazımları üzerinden de takip edilebilir haldedir. Söz gelimi, Friedrich Kittler (1998), *Discourse/Networks: 1800/1900* isimli çalışmasında, 19. yüzyılın başlarında Almanya’da gerçekleşmiş, benzer bir dönüşüme dikkat çekmektedir. Kittler’e (1998: 6) göre 18. yüzyılda bilginin konumu bir dışsallıklar dünyasına ilişkindir. Kittler’in Alimler Cumhuriyeti (Republic of Scholars) diyerek gönderme yaptığı, 1800’lü yıllardan önceki dönemde öğrenim, klasik metinlerin öğrenci tarafından kopyalanarak tekrar üretilmesine ya da yüksek sesle, yorum katılmadan tekrar edilmesine dayalıdır. Yeni bilgi üretimi ise, yalnızca bu klasik metinlere açıklama yoluyla yapılan genişlemeleri kapsamaktadır. Kittler’e göre (1998: 6) bu dışsallıklar sistemi, 1800’lerin başından itibaren çözülmeye başlamaktadır. Almanya’da Goethe, Schelling gibi yazarlar, doğanın yazar tarafından tecrübe edilmesinde, klasik metinlerde yazarlardan daha samimi türden bir hakikat yattığı kavrayışlarını yaygınlaştırmışlardır. Yazınlarında diğer metinlere açıklamalar yapan bir bilgi türünün dışına çıkmışlar; doğrudan doğanın işleme biçimlerini tercüme ederek üretilen, yorumbilimsel bir bilgi türünü ortaya koymuşlardır.

Farklı bilgi türlerine yönelik yaklaşımların, mimarlığa, kuram-sonrası tartışmasından önce nüfuz ettiğini tartışmak da mümkün görünmektedir. Söz gelimi Philip Steadman (2008: 199) mimarlıkta önceden tanımlı bir bilgiyi ve gelenekten gelen kuralları reddetmeye meyilli mimarî düşünce biçimlerinin gelişimine değinmektedir. Steadman (2008: 199) 1960’larda pek çok mimarlık okulunda yaygın bir biçimde tatbik edildiğini ifade ettiği problem-çözümcü mimarlık kavrayışlarının kökenlerinden birini, Hannes Meyer’in,

geleneksel ön kabulleri tasarım sürecinin dışında bırakmaya odaklanan Bauhaus öğretileri üzerinden tartışmaya açmaktadır. Steadman'a (2008: 199) göre mimarlık, enformasyonla ilişkili bir alanda problem-çözme odaklı bir hale, Meyer'in Bauhaus döneminde gerçekleştirdiği deneylerle başlamıştır. Helené Frichot (2017) da mimarlıkta kuramın ölümü söylemlerini bir kuruntu olarak nitelediği metnini, kuram-sonrasının, kuramsal bilgiye yönelik eleştirisi üzerinden yapılandırmaktadır. Frichot'a göre (2017: 33), eğer geleneksel kuram "tepeden inme" bir biçimde mimarlığa biçim vermeye çalışıyor ise kuramsal bilginin kendisinin de bir öz-örgütlenme süreci olarak düşünülmesi, "aşağıdan yukarı" bir biçimde kurulması da olasıdır. Frichot (2017: 33) böylelikle, kuramın yalnızca "pasif bir izleyicilik" konumuna indirgenmesine karşı çıkmakta ve kuram-sonrasının üstlendiği, kuramın hayatla kurabileceği ilişkinin yalnızca bir yadsıma ilişkisi olacağı argümanını eleştirmektedir. Bunun yerine, kuramın "olayın tam da merkezinde" yer alabileceğini ifade etmektedir. Kuramın bugün hayat içinde üstlendiği faillik değişmekte olsa bile, hala, hayat ile kurulan ilişkide farklı biçimlerde araçsallaştırılabileceğini tartışmaktadır.

Yine de, metinde buraya kadar 19. yüzyıla ait organizma düşünceleri ile kurulan bu paralelliklere rağmen mimarlıkta kuram-sonrasının, organizmacılığın barındırdığı özcülüğe karşıt ve çoğulcu bir pozisyonu üstlendiği vurgulanmalıdır. Mimarlıkta "kuram-sonrası" özcülük karşıtıdır, çünkü mimarlık eyleminin önceden tanımlanabilecek kararlı bir öze, nüveye, ilerleme çizgisine, tarihsel bir motora ya da kimliğe sahip olmadığını kabul ederek işe başlamaktadır. Kuramı bir kimliklendirme, tanımlama ve tarif etme çabası olarak anlamaya meyilli olsa bile, bu türden tanımlama çabalarının ancak ve ancak bir dizi toplumsal ve tarihsel koşul ile birlikte geçerli olduğunu ifade etmektedir. Çoğulcudur; zira mimarlık pratiğinin farklı biçimleri içinde yer alan farklı faillik türlerini mimarlık bilgisi içinde anlamlı kılmaya çalışmaktadır. Artık eyleme geçme halini önceden tarif etmekte olan bir avangard mimarlığın yerine, "sadece-orada-olanın" (Speaks, 1998) ilişkileri ile bu ilişkileri dönüştürmek niyetiyle ilgilenen bir mimarlığı tartışmaya açmaktadır. Mimarların, tek başlarına yaratıcı deha oldukları modelden sıyrılmalara, müellifliklerini algoritmalarla paylaşmaları kutlanmaktadır. Bu teknolojilerin dolayımında gittikçe hızlanan ekonomik yapıların içinde alışılmadık ortaklıklar kuran, bu ortaklıklarda mimarlığın tanımlarını tekrar ve tekrar bozulmaya uğratan mimarlık biçimlerinin imkânları tartışmaya açılmaktadır.

Araştırmada, bu bölümde kuram-sonrası söylemlerin tarif ettiği hayata ve canlılık, bu canlılıktan devşirilebilecek bilginin rolü, mimarlık düşünce tarihindeki paralellikleri ile bağlantılandırılmıştır. Bir sonraki bölümde, kartografinin, organizmanın tarif ettiği canlılığın özcü olmayan, üretken bir kavranışa dönüşme biçimi irdelenecektir. Organizmanın yerini organizasyonun aldığı bu canlılık türü, gerek mimarlık içi, gerek mimarlık dışı bazı öncüllerle bağlantılandırılacaktır. Böylelikle kuram-sonrası söylemlerin farklı tarihsel bağlantıları görünür hale getirilecektir.

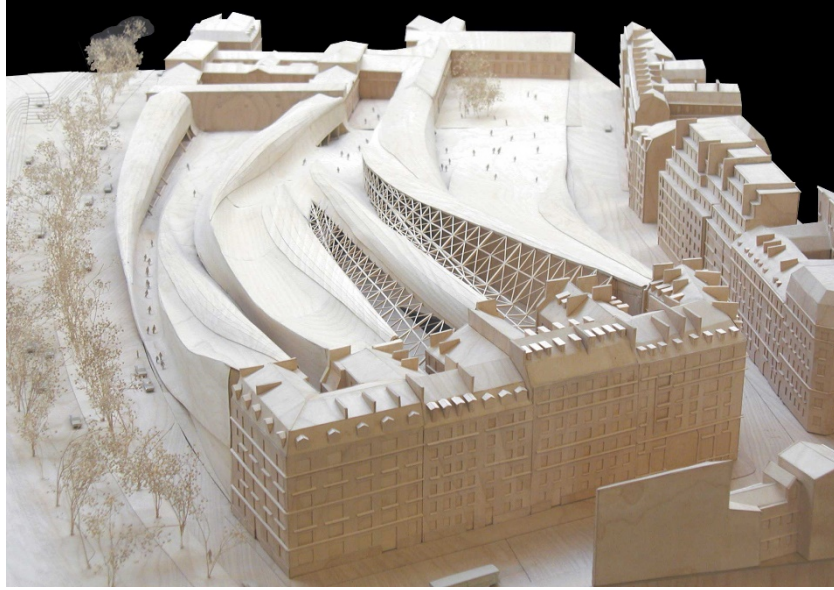
Kuram-Sonrasının Oluşlarının Mümkün Tarihleri

Bir önceki bölümdeki kartografi girişiminin de ipuçlarının serimlendiği gibi, mimarî edimin doğaya ve canlılığa ilişkin metaforlara başvurularak anlaşılıp, gerekçelendirilmesi, mimarî düşünce tarihinde yaygın ve üretken yöntemlerden birini oluşturur. Bu doğa ve organizmaya yaslanan açıklamaları bir kaç biçimde anlamak olasıdır: söz gelimi batı mimarlık kuramında, tüm kozmosa ait harmonik düzenleri insan bedeni üzerinden anlama çabasının, Vitruvius'un rönesans dönemindeki tercümelemlerinde ve sonraki yüzyıllarda da, etkisini şu ya da bu şekilde sürdüren kökensel bir hattın varlığı tartışılabilir. Ya da Joseph Rykwert'in (1997: 28) *On Adam's House in Paradise: The Idea of Primitive Hut in Architectural History* isimli kitabında tartıştığı haliyle, büyük ve karmaşık yeni sorunlar ile karşılaşıldığında, ilk "mimarlığın bilinçöncesi bir haline", kökene, başlangıca, öze yani saf, toplumun hatalı kabulleri tarafından tarafından bozulmamış, otantik bir biçimde durmakta olan kendiliğine başvurulması ve öngörülen kapsamlı dönüşümlerin gerekçesinin burada ıspatlanmaya çalışılması olarak da kavranabilir. Mimarlığın bu doğaya dönüşlerinin teolojik, kültürel, teknolojik, siyasi, ahlakî vb. perspektiflerden başka tarihsel açılımlarını üretmek mümkün görünmektedir. Yine de daha önce ifade edildiği gibi, kuram-sonrasının başvurduğu canlılık; kalıcı bütünlüklerden, harmonik düzenlerden, kararlı sistemlerden, ruha bağlı mistik, aşkınsal açıklamalardan ya da karmaşık süreçlerden indirgenmiş, genellenebilir mekanik sistemlerden oluşmaz. Bunun aksine, planlı ve iradî insan eyleminin merkeziliğini yadsımaktadır. Kuram-sonrası değişken, beklenmedik etkilere açık, spontane, toplumsal ve kültürel sistemleri de biyolojik sistemlerle aynı ontolojik zemine yerleştiren bir ekolojinin içinde açıklamaya çalışan; özler ve kökenler yerine, üretken süreçlerle ilgilenen bir tür canlılığa gönderme yapar.

Ancak gönderme yapılan bu türden bir dünyanın, kuram-sonrası argümanlardan daha önce mimarlık kuramına nüfuz etmeye başladığı ifade edilebilir. Bu nüfuz, farklı olgular üzerinden takip edilebilecek bir dizi tarih-yazımında görünür hale getirilebilir. Olası tarihsel açılımlardan biri, Steadman'ın (2008) doğa felsefelerinden ve biyolojinin çeşitli versiyonlarından devşirilen metaforların mimarlıkta kullanılma biçimleri üzerine yürüttüğü tartışmasında kapsamlı soykütüğünde takip edilebilir haldedir. Steadman (2008) "organik analogi", "sınıflandırmacı analogi", "anatomik analogi" vb. gibi dizi kategori üzerinden canlılık ve doğa kavrayışlarının mimarlık kuramında ve pratiğinde başvurulma biçimlerini değerlendirmektedir. "Organik analogi" başlığında, organik kavramının, insan bedeninin bir makine olarak anlaşılma başladığı kartezyen görüşlerden itibaren edindiği ikircikli anlamlara gönderme yapmaktadır. Bir taraftan organizmanın bütünlüğünün mekanist etkileşimlere indirildiği 19. yüzyıla ait biyoloji kavrayışlarının etkileri, diğer taraftan organizmanın bütünlüğünün yalnızca bu mekanik prensiplerle açıklanamayacağını vurgulayan romantizmin çeşitli biçimleri ile kurulan bağlantılar, organizma analogisinin mimarlıkta karmaşık bir alana gönderme yapmasına sebep olmaktadır. Steadman'a (2008: 13) göre, 20. yüzyılın ilk yarısından geliştirilen elektronik servo-mekanizmalar ile birlikte makineler de bir tür organizma gibi anlaşılma başlanmaktadır. Böylelikle mekanizma ve organizma arasında kurulan karşılıklı, enformasyonel sistemler tabanında aşılmasıdır.

Sanford Kwinter'in (1994) *Architecture and Technologies of Life* isimli makalesinde, teknolojinin kavranmasında 20. yüzyıl başlarında gerçekleşen bu son derece kritik değişime vurgu yaptığı söylenebilir. Kwinter (1994: 3), 19. yüzyıl teknolojilerinin, insanın dışındaki dünyanın kontrol altına alınmasına yönelik bir ilgiyi cisimleştirdiğine, 20. yüzyılın başından itibaren ise, insan bedeni ve doğasının kontrolü üzerine yoğunlaşıldığına dikkat çekmektedir. Kwinter'a göre (1994: 4) bilimin "bilme/yapma" konularındaki dikkatini insana ve doğadaki diğer organik bileşenlere kaydırması, belki de modern tarihin en önemli gelişmesini belirtmektedir. Kwinter'ın anlattığı (1994: 4), mekanik paradigmanın mimarlıkta çoktan dağılmaya başladığını ifade etmekte ve "hayatın organik, termodinamik ve enformasyonel" kavranışlarının, Peter Eisenman, Bernard Tschumi, Rem Koolhaas gibi aktörlerin bile tasarım stratejilerinin bir parçasına dönüştüğünü ifade etmektedir. Kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet olarak yorumlanmaya açık olsa da, Kwinter'ın makalesinden yaklaşık beş yıl sonra, Eisenman'ın ofisinin, Musée de Quai Branley yarışması (1999) için önerdiği proje, hayatın bu enformasyonel kavrayışına dair paradigma değişimini kanıtlayan bir biçimde ifade kazanmaktadır. Eisenman (1999) Renzo Piano'nun tasarladığı Pompidou Merkezini, mekanizmin ve endüstriyel dönemin içe doğru patlaması (implosion) olarak okuyan Baudrillard'a gönderme yapmakta ve önerdikleri müze projesinde başka bir içe patlamanın peşine düştüklerini ifade etmektedir. Marksist diyalektiğin mekanik dünyasından, biyolojik ve enformasyonel bir Darwinciliğe geçiş metaforuyla açıklanan proje, kentin sürekli yeni biçimler üreten belirmeci (emergent) bir sistem halinde okumakta ve kendi biçimlerini bu genetik akışın uzantısına yerleştirmektedir. Eisenman, bu karmaşık oluşlar dünyasını mimarî biçimlere indirgeyerek de olsa, kuram-sonrasının organizasyonel canlılık tanımına, kuram-sonrasının itirazlarından hemen önce yaklaşmıştır.

Kwinter'ın vurguladığı paradigma değişiminin, 1990'lı yıllardan ve kuram-sonrasının kurguladığı eleştirinin nesnesini belirten, yukarıda sıralanan "kuramsal mimarların" pratiğinden çok daha önce başladığını tartışan tarih-yazımlarına da dikkat çekilebilir. Söz gelimi Reinhold Martin (2004) *The Organizational Complex* isimli kitabında, organizmanın ve canlılığın enformasyonel örüntüler düzeyinde anlaşılma başlamasının mimarlık düşüncesinde eş-zamanlı olarak belirmeye başladığını tartışmaya açmaktadır. Martin (2004:8) bu yeni türden organizma kavrayışına "organizasyonel" ismini vermekte ve bu organizasyonelliğin, modern mimarlığa içkin çeşitli organizmacılık kavrayışları ile barındırdığı farklılıkları tartışmaya açmaktadır. Bu organizasyonel sistemler "ağlaştırılmış, sistem-merkezli, geri-besleme tarafından yönetilen türden" (Martin: 2004: 8) bir organizma kavrayışını belirtir; "hareketli bir de-regülasyonla, kurumsal ihsanla (corporate benevolence), dağınık ve hiyerarşilerden arındırılmış etkileşimsellik" (Martin, 2004:8) ilişkili biçimde anlaşılmıştır. Martin'e (2004:8) göre bu sistem-temelli organizasyon düşüncesi, kendinden önce gelen modernist organizmacılıkla tarihsel bir süreksizliği belirtmektedir; ancak bir devamlılığın içinde ifade kazanmış gibi anlaşılmıştır. Martin (2004), sibernetik kuramının en önemli figürü Norbert Wiener'in, Karl Deutsch ve Giorgio de Santillana ile *Life* dergisine yazdığı, herhangi bir nükleer saldırıdan sonra kentsel sistemlerin çalışmasını garanti altına alacak öz-örgütlenmeciler kentleşme önerilerinden; Saarinen'in 1950'lerde uyguladığı açık ofis çözümlerinde belirli organizasyonel örüntülerin kullanılmasına kadar hayatın bu yeni kavranışının 20. yüzyıl ortalarında mimarlık düşüncesinde sahip olduğu etkiyi tematize etmektedir.

Görsel 1. Eisenman'ın ofisinin “Musée de Quai Branly” için önerdiği projeye ait maket fotoğrafı

Eğer canlılığın ve hayatın, sistemler tabanlı tanımlarını üretmeye yönelik girişimlere mekanizma kavrayışları da dâhil edilirse, bu olası tarih-yazımlarını daha da geriye götürmek mümkün hale gelmektedir. Söz gelimi Mark Wigley (2007) böyle bir çabayı cisimleştirerek, 2000'lerin başında kuram sonrası argümanlarla eşzamanlı ve ilişkili bir biçimde beliren, kuram-sonrasının hayatla ilişki kurmak tartışmasında sıklıkla kesiştiği ağ pratiklerinin tarihini geç 17. yüzyıla kadar götürmektedir. Wigley'e (2007) göre Vitruvius'un risalesinin Rönesans'taki yorumları, Perrault'nun yükselttiği itirazla birlikte çözülmeye başlar başlamaz, mimarlığın bilgisi doğadaki diğer mekanik sistemler gibi anlaşılmaya başlanmaktadır. Wigley'in (2007) tarih anlatısına göre 17. yüzyılın sonuna kadar mimarlık bilgisinin merkezinde, iyi oranlanmış düzenler bulunmaktadır. Bu oranları mimarlıkta, Kraliyet Akademilerinin üstlendiği merkezi rolle birlikte anlamak gerekmektedir.

Tüm evrene sirayet eden bir hakikatin bilgisini ele verdiği düşünülen oranlar, doğayı biçimlendiren kozmik bir harmoninin, bu kozmik harmoniyi kuran ve yürüten ilahi bir otoritenin ve en nihayetinde, bu ilahi otoritenin dünya üzerindeki temsilcilerinin kozmolojik sürekliliği içinde anlaşılmaktadır. Kısacası tebaadan tanrıya doğru kurulan bu düşey hiyerarşilerin çözümlenmesine kadar, mimarlık bilgisinin merkezinde, dünyevi varlığı aşan, ilahi bir otorite yer almaktadır. Ancak bu kurgu, mekanizmacı görüşlerle birlikte çözülmektedir. Wigley (2007) çözülmeye sebep olan bu sistemsel düşüncelerin farklı tarihlerinin Perrault, Durand, Semper, Viollet-Le-Duc gibi mimarlık kuramcılarının analitik çalışmaları üzerinden yazılabileceğini vurgulamaktadır. Mari Hvattum'un (2017) sanat kuramlarını üslup kavramını, benzer bir yırtılma ve sistemleştirme girişimi olarak anladığı yorumu da mümkün görünmektedir. Hvattum'a (2017: 2) göre 18. yüzyıla kadar, tarih, yine bir kozmolojik süreklilik içinde, kayda değer olayları aktarma işlemini belirtmektedir. Hvattum'a (2017: 2) göre Wincklemann'ın üslup kavrayışı, sanatı kavrayışında da hüküm süren bu sürekliliğin yönünü çeşitli farklılaşmalara çevirmiştir. Böylelikle tarih boyunca insan eyleminin evrensel olanları ve zamana-mekâna göre değişen bileşenleri arasında bir ayırım kurulabilir hale gelmiştir. Hvattum'a (2017: 2-3) göre, tarihin bu türden kavrayışları ile birlikte, adeta bir doğa bilimcinin canlı bir organizmanın serpilip gelişmesini incelemesi gibi, farklı zamansal-mekânsal koşulların, yani çağların, kendini kolektif bir biçimde ifade etmesinin bütüncül parametreleri araştırılmaya başlanmaktadır.

Mekanizma ve organizma arasında kurulan karşıtlığın ve bu karşıtlığın geçirdiği dönüşümlerin, farklı bilgi alanlarında kapsamlı açılımları ve tarih-yazımları yapılmaktadır. Söz gelimi Katherine Hayles (1999) *How We Became Post-Human* isimli kitabında kültürel tarih perspektifinden, Amerika'daki enformasyon kültürü, siberetik kuramları ve Philip K. Dick'in bilim-kurgu edebiyatı arasındaki karmaşık bağlantıları tartışmaya açmaktadır ve daha önceleri insanı tanımlamak için kullanılan organik bütünlüğün ve iradiliğin; kendini maddilikten soyutlamış, bedeninin sınırlarını enformasyonel ağlara ve sistemlere dağıtmış bir insan-sonrası hale dönüşme biçimini sorgulamaktadır. Jussi Parikka (2010) karınca ve arı kolonileri gibi hayvan

davranışlarının 19. yüzyılda toplumsal düzeni açıklayan bir organizma olarak üstlendikleri metaforik rolden, merkezi olmayan bir zekâ türünün enformasyonel etkileşimlerde nasıl ortaya çıkabileceğinin deney sahasına dönüşmesinin karmaşık tarihine odaklanmaktadır. Parikka (2010), Speaks'in (2017) kuram-sonrası argümanlarında odaklandığı türden dağıtık zekâların düşünce tarihinde belirme biçimlerine göndermeler yapan; entomoloji, etoloji ve bilgisayar bilimleri arasındaki bölgeyi keşfe çıkmaktadır. Medya teknolojileri, kültürel çalışmalar gibi alanlarda gerçekleştirilen bu tarih yazımı örneklerinin sayısını artırmak mümkündür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Draismaa (2014) *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi* isimli kitabında, doğrudan deneysel erişimimiz altında olmayan bellek ve zihin gibi karmaşık olguların, düşünce tarihi boyunca farklı metaforlarla ele alındığının altını çizmektedir. Zihin ve bellek, insanlık tarihi boyunca balmumu levhalarla, saraylar gibi mimarî nesnelere, gramafon gibi ses kayıt yüzeyle, bilgisayar sistemleri ya da holograflar gibi metaforlarla anlaşılmasıdır. Bu açıdan, hayatı enformasyonel sistemlerle, kurumsal yoğunlaşmalarla, yönetsel ağlarla ve bilgi işleme süreçleri ile birlikte düşünmek, türdeş bir metaforik işlevi yerine getirmektedir. Kuram-sonrasına yönelik argümanlar, hayatı ve hayatın içinde gerçekleşebilecek olası mimarlık eylemlerini tematize etmek için yeni araçlar kullanmayı denemiştir. Bu açıdan kuramın sonu ve sonrası tartışması, mimarlık düşüncesinin hayat ile kurduğu ilişkinin sorunsallaştırılmasıdır. Bu sorunsallaştırma, mimarlık eylemini dinamik bir organizasyonel pratik olarak yeniden tanımlamaya çabalamaktadır. Artık mimarlık, dünyayı düşüncesi ile biçimlendirmeye muktedir, merkezi bir bilince ve iradeye sahip bir insan eylemine gönderme yapmaz. Bunun yerine, sürekli değişmekte olan organizasyonel örüntülerin içerisinde konumlar tutan bir faillik türüne işaret eder.

Kuram-sonrası bu şekilde kavramsallaştırıldığında, yalnızca mimarlık bilgi alanını değil, pek çok disiplinin kuramsal gündemini 19. yüzyıldan bu meşgul etmiş, önemli bir kuram problemi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Araştırma, tam da bu nedenle, kuram-sonrasının, mimarlık kuramın ön-tanımlamalarının ötesinde, beklenmedik etkilere ve karmaşıklığa açık bir mimarlık pratiğini kavramsallaştırırken başvurduğu söylemleri, tarihsel bir perspektiften sorun haline getirmiştir. Buna göre mimarlık düşüncesi, ahlakî bir çerçeveyi takip ederek de olsa, doğanın işleyiş biçimlerini meşru bir mimarlık eyleminin yegâne gerekçesi olarak değerlendirir değerlendirmez, hayatın önceden insan zihni tarafından belirlenmiş sınırlarının dışında kalan bölge ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum göz önünde bulundurulursa, hayatın karmaşıklık üreten enformasyonel etkileşimlere indirgendiği yeni bir model, tek başına kuramın sonunu dile getiremez. Bilakis, kuramsal çabayı yeniden ön plana çıkarır. Zira kuram-sonrasının belirttiği hayat fikri, kuramın 19. yüzyıldan bu yana ortaya koyduğu bir dizi kriz ile hazırlanmıştır.

Hayatın bir dizi mekanik sistem olarak tasavvur edilmesi, bu mekanizmacı indirgemelere direnen, aşkın bir bütünlüğü savunan organizma fikrinin ortaya koyulması, organizmanın barındırdığı karmaşıklığın enformasyon tabanlı, sistemsal ve organizasyonel biçimlerde açıklanmasının her biri önemli kuramsal gelişmelerdir ve mimarlık düşüncesine eş zamanlı olarak sirayet etmişlerdir. Sırasıyla, mimarî biçimlenmeyi bir organizma oluşumu olarak anlayan 19. yüzyıl düşünceleri, sonrasında mimarî biçimleri canlı türleri gibi sınıflandırmaya çalışan analogiler ve en nihayetinde tasarım sürecini önceden sahip olunan bir dizi bilgiyi dışarıda bırakmayı amaçlayan bir enformasyon-işleme süreci olarak ele alan 20. yüzyıl deneyleri bu etkileşimin örneklerini ortaya koymaktadır. Öyle ki, 1990'lı yıllarda, hayatın bu türden kavramsallaştırılmasının mimarî biçimlenmede açtığı tartışmalar, kuramsal üretimin önemli bir sahasını belirtmiştir. Mimarlık disiplinine ait sınırların, mimarlık kuramlarının ve işleyişlerinin, hayatın yeni tanımlarını getiren bu modellerden beslenmesinde bir sorun görünmez.

Mimarlıkta kuram-sonrası da, hayat ve kuram arasındaki bağlantıyı sorgulamış, mimarlık disiplininde kuramı askıya alabilmek için, dinamik ve değişken, birbiri ile etkileşim içerisinde, belirli kimliklere sahip olmadan yeni biçimler üretebilen bir hayat kavrayışını vurgulamıştır. Ne var ki, hayatın bu türden bir kavramsallaştırılmasının kendisi kuramsaldır ve bu kabulün 19. ve 20. yüzyıllarda yeniden gün yüzüne çıkmasının siyasi, kültürel, teknolojik vb. bileşenler içeren karmaşık bir dizi tarih-yazımı mümkündür. Böyle değerlendirildiğinde, kuram-sonrasının yaslandığı söylemler, kuramı ve daha geniş hali ile düşünme edimini dışarıda bırakmaya dair bir çağrışı geçersiz kılar. Kuram-sonrasının yaslandığı söylemler, bu açıdan kuramın

sonunu değil, düşünme ediminin etkileşimsel yapısını sorun haline getiren bir kuramcılığı üretmek için de araçsallaştırılabilir. Metin içerisinde değinilen tarih-yazımları, temelde, bu türden bir düşünme biçiminin ürünlerini tartışmaya çağırmaktadır. Bu çalışmada ortaya konulan metinsel kartografi, mimarî düşüncelerin tarihinin bu kapsamda sorunsallaştırılması için olası bir dizi yeni konumu işaret etmektedir. Çalışma, bu açıdan kuram-sonrası tartışmalarını, mimarlık kuramının sonunu belirten bir dizi söylem olarak değil, mimarlık kuramı için olası yeni konular işaret eden, bir problem sahası olarak yeniden üretmiştir.

Bu nedenle hayata dair başka kavrayışlar inşa etmek, hayata üretken bir biçimde dâhil olmak ve hayatın akışları içinde yeni faillikler edinebilmek için kuramsal çabayı -kuram-sonrası söylemlerinin tüm imalarına rağmen- yaşatmak anlamlı görünmektedir. Kuram-sonrasının merkezî bir biçimde vurguladığı, yeni bedenler ve kendilikler üreten etkileşimsel süreçler, düşünce tarihinin karmaşık yankılarına yaslanmaktadır. Bu yankılar mimarlık pratiğinin kolektif bedenlerinde ve hafızalarında varlığını sürdürmekte ve ifade etmektedir. Bunları teşhis edebilmek, söylemlerin ürettiği yönetsel saha ile üretken ve yaratıcı ilişkiler kurmak, başka bir hayatı -önceden tanımlı, bütünlüklü, ütopyacı bir proje ile olmasa da- üretmek için yeni bir dizi imkân barındırmaktadır. Hayat ile ilişki kurabilmek için bilgiyi askıya almak gerekmez, bilginin kendisi de kapsamlı bir sorgulamanın önemli bir parçası olarak kullanılabilir.

Authors' Contributions

The 1st author contributed %60, and the second author contributed %40 to the study.

Competing Interests

There is no potential conflict of interest.

Ethics Committee Declaration

The study does not require an ethics committee approval.

KAYNAKÇA

- Adams, R. P. (1957). Architecture and the romantic tradition: Coleridge to Wright. *American Quarterly*, 9(1), 46-62. <https://doi.org/10.2307/2710068>
- Aureli, P. V. (2015). *Az yeterlidir: Mimarlık ve asketizm üzerine* (B. Bilir, Çev.). Lemis Yayın.
- Braidotti, R. (2021). Eleştirel insanötesi bilimler için kuramsal bir çerçeve (Ç. Taşkın Geçmen, Çev.). *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi: Posthümanizm*.
- Deleuze, G. (2001). Denetim toplumları konusunda bir ek (U. Baker, Çev.). *Birikim Dergisi, Şubat-Mart 2001*.
- Deleuze, G. (2013). *Foucault* (B. Yalım & E. Koyuncu, Çev.). Norgunk.
- Draaisma, D. (2005). *Bellek metaforları: Zihinle ilgili fikirlerin tarihi* (G. Koca, Çev.). Metis Yayınları.
- Eisenman, P. (1999) *Eisenman Architects*. <https://eisenmanarchitects.com> (19.04.2022).
- Eagleton, T. (2004). *After theory*. Basic Books.
- Frichot, H. (2017). *Mimari teorinin ölümü ve diğer kuruntular üzerine* (G. Yeşildağ, Çev.). Sub Yayınları.
- Hayles, N. K. (1999). *How we became posthuman: virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/H/bo3769963.html>
- Hvattum, M. (2017). Zeitgeist, style, and stimmung: historiography of architecture. *Companion to the History of Architecture* içinde (s. 1-24). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118887226.wbcha070>
- Kittler, F. A. (1990). *Discourse networks 1800/1900*. Stanford University Press.
- Kwinter, S. (1994). Architecture and the technologies of life. *AA Files*, 27, 3-4.
- Martin, R. (2004). *The organizational complex: architecture, media, and corporate space*. MIT Press.

- Martin, R. (2017). Neye karşı eleştirel? Ütopyaacı bir gerçekçiliğe doğru (2005). İçinde A. K. Sykes (Ed.), & G. Akyürek (Çev.), *Yeni bir gündem inşa etmek: Mimarlık Kuramı 1993-2009* (ss. 321-336). Küre Yayınları.
- Parikka, J. (2010). *Insect media: an archaeology of animals and technology* (1st edition). University Of Minnesota Press.
- Ranciere, J. (2020). *Cahil hoca: zihinsel özgürleşme üstüne beş ders* (S. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları.
- Rykwert, J. (1997). *On Adam's house in paradise: the idea of primitive hut in architectural history* (Second edition). MIT Press.
- Somol, R., & Whiting, S. (2017). Doppler etkisi ve modernizmin öteki ruh halleri üzerine düşünceler (2002). İçinde A. K. Sykes (Ed.), & G. Akyürek (Çev.), *Yeni bir gündem inşa etmek: Mimarlık kuramı 1993-2009* (ss. 175-178). Küre Yayınları.
- Speaks, M. (1998). It's out there... The formal limits of the American avant-garde. *Architectural Design*, 133, 26-31.
- Speaks, M. (2002). Theory was interesting... but now we have work: no hope no fear. *Arq: Architectural Research Quarterly*, 6(3), 209-212. <https://doi.org/10.1017/S1359135503001714>
- Speaks, M. (2017). Tasarım zekası (2002). İçinde A. K. Sykes (Ed.), & A. Gökyürek (Çev.), *Yeni Bir Gündem İnşa Etmek: Mimarlık Kuramı 1993-2009* (ss. 191-199). Küre Yayınları.
- Steadman, P. (2008). *The evolution of designs: biological analogy in architecture and the applied arts*. Routledge.
- Trilling, L. (1973). *Sincerity and authenticity* (First Edition). Harvard University Press.
- Van Toorn, R. (2017). Hayallerin sonu mu? Güncel Hollanda mimarlığında gerçeklik tutkusu ve bunun sınırları (2004/5). İçinde A. K. Sykes (Ed.), & A. Gökyürek (Çev.), *Yeni bir gündem inşa etmek: Mimarlık kuramı 1993-2009* (ss. 269-292). Küre Yayınları.
- Watkin, D. (1977). *Morality and architecture: the development of a theme in architectural history and theory from the gothic revival to the modern movement*. Clarendon Press.
- Wigley, M. (2007). The architectural brain. İçinde A. Burke & T. Tierney (Ed.), *Network practices: New strategies in architecture and design* (1st ed). Princeton Architectural Press. <https://trove.nla.gov.au/version/42830436>

Görsel Kaynakçası

Görsel 1. Eisenman Architects. <https://eisenmanarchitects.com> (19.04.2022).

Author's Biography

Furkan Balcı is a Ph.D. student at İstanbul Technical University Architectural Design Ph.D. Program and research assistant at Muğla Sıtkı Koçman University Faculty of Architecture. He graduated from Eskişehir Osmangazi University Architecture Department in 2013 and ITU Architectural Design MSc Programme in 2016. He has been working in architectural design studios since 2014. His research mainly focuses on media theories, architectural theories, and architectural criticism.

Funda Uz currently Assoc. Prof Dr. in the Department of Architecture, İstanbul Technical University, where she received her BSc, MSc, and Ph.D. degrees. She worked as a guest researcher at the University of Cambridge Department of Architecture from 2004-05. She completed her Ph.D. thesis entitled "Reading the Urban Discourse of 80s İstanbul from Popular Print Media" in 2007. She runs an architectural project studio and teaches design, criticism, and theory. Her papers and articles on modernity and memory, popular culture and discourse, building material culture, and architecture education have been published in various books and journals.